

տիլ մանաւանդ որ մեր զրականութիւնը, բարձրագոյն արտայայտութիւն ցեղին հոգւոյն, հետզհետէ ճոխանայ, պայծառանայ, ձեւացնէ տաճար մը վեհութեան ու չորհրդի, որ կարենայ պատուոյ տեղ մը ունենալ Մարդկային Ուսանիւն մէջ եւ որմով հպարտանան մեր վաղուան սերունդները, ջանալ վերջապէս որ ամբողջ ազգը, հակառակ ամէն պատուարի եւ անջնգեման, ամուր կապերով եղբայրանայ եւ ներդաշնակուի մեծ ազնիւ գաղափարի մը չորհրդի, այն է կամօք մարդկութեան մէջ գեղեցկութիւն ու կեանք ծնուցանող տարր մը ըլլալու, — անաւասիկ ինչ որ կը նշխարէ նորոգման պարտքը մեր այսօրուան մտաւորական դասին, եւ այդ պիտի ըլլայ գործը որուն ԱՆԱՀԻՏ պիտի ձգտի նըպաստել ։

ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԼԵՆԱՆ

ՄԱՀՈՒԱՆ ԱՐՀԱԽԻՐՔԸ

Երկուստարդ մըն էր հայ հօրմէ եւ աւստրիացի մօրմէ ծնած. հայրը արդէն՝ արտաքոյ կարգի ընտարութեամբ մարդ մը . իր ազգակիցները խնդարով կը խօսէին անոր վրայ . իր ողջ ձեւեր ունէր, քմահաճոյ էր, բայց խիստ ուսեալ եւ գաղափարներով սաստիկ յառաջադէմ. եւ որովհետեւ հայկական բծախնդրութեանց կարեւոր լինէ տար, անոր համար զայն գրեթէ խնթի տեղ զրած էին ։

Վիեննա ըրած մէկ ճամբորդութեանը առեւն՝ կնոջը հետ ծանօթացած էր ։

Շուտ մը առանց մէկուէն իմաց տալու ամուսնացած եւ դարձած էր Պոլիս ։

Մարինա զգալուն Վիեննայի մըն էր, որուն համար կեանքը երաժշտութեամբ եւ բանաստեղծութեամբ միայն հանդուրժելի կը դառնար ։ Պոլսոյ գեղեցիկ չրջակայքը պտղաբեր էր անոր բանաստեղծութեան աղբիւրը յիշելով անոնց պատկերներուն նմանութիւնը կը փնտէր թէ՛ արեւուն ճառագայթներուն եւ թէ՛ Վոսփորին կապոյտ ալիքներուն մէջ ։

Պատիկ Պետրոսը որ հօրը անհող է մօրը ըզգայիկ ընտարութեան խառնուրդը ժառանգած էր, ազատ դաստիարակութիւն մը ստացաւ ։

Երբոր քսանընից տարեկան էր, Վիեննայի համալսարանէն փիլիսոփայութեան չրջանաւարտ ելաւ, վկայականներով ու պատիւներով . եւ

այդ փառքէն ա՛լ կշտանալով՝ աւելին չփախքեցաւ . թերի ձեց ռատուսախորթ թիւնները, ձանձրացած էր . սկսաւ սիրոյ մէջ փնտռել այն տարօրինակ յուզումները որոնց գոյութիւնը կ'երեւակայէր ։

Գեղեցիկ ճապուկ հասակը, արեւելեան աշուռները, ոլորուն պիւերը, բաւական էին մատաղ օրերդներուն սիրտը գրաւելու ։

Պէտք չունէր յոգնութեան. քիչ առեւնէն ազգէ ալ ձանձրացաւ . անբացատրելի մաղձառութիւն մը լեցուց հողին, եւ մահուան գաղափարը անհուն անուշութեամբ կը ներկայանար մտքին ։

Ձեր ուզէր աննաւասան ըլլալ. ի՛նչ հարկ կար, սակայն մահուան ճգնաժամուն ցաւերը զինքը կը հրապարակէին եւ գրեթէ հաճոյք մը կը համարէր հողելարքի մը ժոռ գտնուիլը ։

Այդ խօրութեան լլկութենէն ազատելու համար որոշեց ամուսնանալ, եւ սիրուն աղջկան մը հետ նշանուեցաւ . կը ջանար իր դաժան տխրութեան դառնութիւնը անոր քաղցրութեամբը ամօքել. բայց ի գո՛ւր ։

Երբ նշանածին հետ կը խօսէր, իրեն այնպէս կը թուէր թէ յանկարծ աղջիկը կմախք դարձած իրեն կը նայէր . ձեռքն բռնէր՝ չոր ոսկորներու ազդեցութիւն մը կ'ընէր . եւ սոսկալի փափաք մը զինքը կը լսիէր այդ նաղելի արարածին մահը տեսնելու ։

Մեռնէ՛ր ան իր գրկին մէջ եւ վերջին շունչը իր բերնին վրայ փչէր, եւ աչքովը տեսնէ՛ր, եւ սիրականին օրհասը զննէր, անոր չարչարանքը ։

Եւ փափաքին հասաւ . նշանածը յանկարծակի մեռաւ . սակայն երկուստարդը այնպիսի արտակեղեք վիշտ մը իմացաւ որ կարծեց ա՛լ բժշկուած ըլլալ այդ հրէշաւոր ախտէն . նորանոր հաճոյց անձնատուր եղաւ ։

Թիղթախորթեան զիմեք բայց թէ՛ վատաւոր եւ թէ՛ կորուստը զինքը անտարբեր կը ձրգէր . գիշերները անկողին կը մտնէր հանգիստ քունով կը ննջէր ։

Մահուան երազը նորէն զինքը տանջել սկըսաւ . կ'ուզէր չմեռնիլ, բայց անէացման ամբողջ ցրտութիւնը իմանալ ։

Ճամբորդեց ։

Գնաց Իտալիա, Թափարեցաւ ասդին անդին, հասաւ Հռոմ երբ դարուն էր ։

Արեւը պայծառ կը փայլէր հոռմէական ջրնջ կապուտակ երկնքին վրայ . ամէն կողմ ծաղիկները կը փթթէին . գեղջուկ աղջիկները ծիծաղեալ դէմքով՝ գլուխներու դրած սպիտակ ու քա-

ուսուցիչ Թալինյանները ծածանելով՝ մանուշակի փունջեր կը ներկայացնէին :

Ինքը Պետրոս կարծես համ կ'առնէր այդ օղակալութիւնէն, կը կատակէր աղջիկներուն հետ եւ ձեռքը անոնց ուսին վրայ դրած՝ գրեթէ զանոնք համբուրելու հպի մօտեցած՝ ծաղիկները կը հոտոտէր :

Բայց աւերակները, հնութեան դիակները նորէն նորէն անոր մէջը մահուան դազափարները արթնցուցին, զարուրելի մշտականջներն ալ սաստկացան :

Օր մը Հոռոմ կը լողար պայծառ ճառագայթներու ներքեւ. սպիտակ արձանները ու հոյակապ շէնքերը յստակ յստակ կ'երեւային փայլուն արեւուն մէջը :

Կառքերուն շառաչը՝ երբ կ'անցնէին նեղ փողոցներէ՝ քաղաքին միօրինակ զղդիւն մը կուտար. ուսմիկ ժողովրդեան երգերը կը բարձրային անդուրար. աղբիւրներուն ջրերը վէտ ի վէտ ցայտելով թանկագին քարերու հատիկներու պէս կը ցնցողէին եւ ծիածաններ կը յօրինէին. կենայ սիւներ, կիսափուլ աւերակներ, խառնուած նորակերտ կամ միջնադարեան շէնքերուն՝ բոլորովին նորանշան երեւոյթ մը կ'ընծայէին յաւիտենական քաղաքին :

Վեհ էր Հոռոմ, սակայն Պետրոսի սրտին՝ միայն անցեալ աներեւութացած բան մը կը յիշեցնէր :

Այդ տեղերուն վրայ ուր հին հռոմայեցի կանայք իրենց զարդերով ժուռ եկած էին նազելով, դեռ կ'երեւային հիմունքը վաղեմի կործանած պալատներու :

Աւերակ բանտերը, ջերմուկները, յաղթական կամարները, անբաւ կենցաղի մը վրայ կը խօսէին, որ ա'լ յաւիտեան չիջած էր :

Կոլոսէոնը, ուր մարդիկ սրախողխող կ'ըլլային բերաւոր բազմութեան ահագին վայելք, հաճոյք, արբեցութիւն պատճառելով՝ հողին պղտորեց :

« Եթէ կարենայի, կ'ըսէր, ես ալ նախնեաց պէս վայելել մահուան բոլոր արուսիւրքը, հիւանդագին ցանկութիւնս պիտի յաջնար : »

« Ինչ սոսկալի պէտք մըն է աս որ ամբողջ դարին մարդկութիւնը չարարեց : »

Գաղափար մը ունեցաւ :

Ինչո՞ւ չփորձէր այդ սարսափը որ զինքը հանգիստ չէր թողուր, այդ պէտքը դոնացնել գետնադամաններուն տակ. այն ինչ սարսուռ պիտի զգար այն տեղ. ուղեց առանձին այցելել զայն :

Պետրոս Վիեննացի բարեկամ քահանայէ մը յանձնարարական գիր ունէր Ս. Ագնէսի ժողովրդագայտին համար, ուրեմն դիւրութիւն կար այդ խորհուրդը իրականացնելու : Իբր թէ մեծ զուարճութեան մը երթար, նոյն իսկ ցորեկը անորոժակով ճաշէր : շատոնց էր այդչափ մտքի հանգարտութիւն զգացած չէր, երբ քահանային ներկայացուց իր խնդիրքը՝ մեծապէս թախանձելով որ զայն կատարէ :

Յոժարեցաւ ան, բայց խստիւ ապսպրեց չիտակ իր առաջ բացուած մէկ երկու ոնենակներէն չչեղիլ :

« Մենք անգամ, ըսաւ, ատոր ծայրը չենք գիտեր. այս թղտուութիւնս այնչափ մեծ բան է որ յուսամ գոնէ ի փոխարէն իմ պատուէրս զգուշութեամբ պիտի կատարէք : »

Պետրոսի սիրտը սաստիկ կը տրոփէր երբ կ'աղէ զրան բացուելը լսեց :

Յոնա. օդ մը նկուղին քարեղէն սեւցած սանդուխներէն վեր կը բուրէր. պահ մը բարձրացած մութ գոլորշիքէն ձեռքը բռնած ճրագին լոյսը սկսաւ ծածանիլ :

« Ուշադրութիւն, կրկնեց քահանան մէկ քանի լուցիկի դնելով անոր ձեռքը, ճրագը չմարի՛, բարի՛ ճանապարհորդութիւն, եւ մի՛ ուշանաք : »

Պետրոս սանդուխներէն վար իջաւ ու նեղ անցքի մը մէջ մտաւ. այդտեղ պատերը խոշոր քարերով հիւստեւած էին եւ երկու հոգի դժուարութեամբ պիտի կարենային անցնիլ. դամբաններ հոռո՞ պատին մէջ տեղաւորուած էին. դահլիճներէն մէջ շինուած խոռոչներ էին ատոնք ուր կմախքները իրենց բնական երկայնութեամբ պատկած էին :

Մեռելական լուծեան մէջ դէպի վեր կը նային սպիտակ գանկերը. Մոմին ցոլքը սողալով այդ դարաններուն վրայ ահուկի զոզոզութիւն մը կը պիտէր հոռո՞ Աչքը ուր որ դարձնէր խորին մթնութեան մէջ մեռելոց սուրբները կը տեսնէր, բայց դեռ հանդարտ քայլերով առաջ կ'երթար :

Մորին բարախումը զաղրած էր :

Գաղափար մը չափ քաղեց, հետզհետէ սենեակէ սենեակ փոխադրուելով, բայց իր փնտռած նորանշան զգացողութիւնները չէր գտնէր :

Նստաւ :

Յանկարծ սրտին մէջ խռովութիւն մը սկսաւ. Մեռելներուն ցաւերը երեւակայեց, անոնց անծանօթ շուրջարանները. եւ մէկէն ի մէկ այնպէս թուեցաւ իրեն որ այդ կմախքները կը կենդանանաւ :

Հազիւ կրնար ճրագը ձեռքին մէջ բռնել. ա՛յն-
չափ կը սարսուտար :

Ամբողջ մարմինը ջրտինքէ թրջած, ծնկու-
ները իրարու կը սեղմէր :

Հոտ երկնցած կմախքները կենդանութիւն
կ'առնէին՝ չէ թէ մարմնով ոսկորներովը միայն:
Ահա կը կանգնէին :

Անոնց փոս աչուքներէն փոսփոր կը բխէր եւ
զլուխնին բարձր բռնած՝ դարանին մէջ նստած՝
կը ծիծաղէին ամէնքն ալ դեռու ծիծաղով :

Երկու կարգ ակոսաներնին իրար կը զարնուէին
դողէ բռնուածի պէս :

Արիւնը երակներուն մէջ սառեցաւ, եւ ցուրտ
խայթումներ թշկրը խոցոտեցին :

Ուզեց ոտքի ելլել եւ ետ դառնալ, բայց ի
զուր :

Սրունքները չէին շարժեր. կարծես արմատա-
ցած էին սեւ խոնաւ հողին մէջը :

Կմախքները միշտ իրեն կը նայէին, փոսփորոտ
ակնակապիճներով :

Ճերմակ ակոսաներնին սոսկալի կափկափիւն
մը կը հանէին եւ անոնց միօրինակ խնդալը կը
հնչէր :

Եւ յետոյ իբր թէ աշխարհէ դուրս ելած ըլ-
լար, ինքզինքը ողային բան մը կարծեց :

Մեռելները զանի կը շրջապատէին, երթալով
կը մօտենային, ահա կը մօտենային եւ շունչեր-
նին ծոծրակն ի վար կ'իջնար :

Անոնց չոր թաթերը գլխուն մազերը բռնեցին
ու վեր քաշեցին, քաշեցին, կարծես զինքն ալ
կ'ուզէին իրենց դարաններուն մէջ ամփոփել :

Ջարտուրիլի աղաղակ մը արձակեց ու մարած
գետին ինկաւ :

Ժողովրդապետը եկաւ զանի ազատել. տես-
նելով որ օտարականը կ'ուշանարջ մտատան-
ջութեան մէջ ընկեր էր, վար իջնէր եւ գտեր էր
երիտասարդը՝ այդտեղ նուազեալ :

Երբ երկրորդ առաւօտուն իր մահճին մէջ ար-
թընցաւ, իրեն այնպէս կ'երեւար որ անձը եր-
կուքի բաժնուած, կէսը ողջ էր եւ միւս կէսը
կմախք դարձած :

Հայրենի նայած ատենը՝ միշտ երկու զլուխ
կը տեսնէր, նոյն իրը եւ միւսը մոռնի մը որ կը
ծիծաղէր ակոսաները իրար զարնելով :

Երբ ձեռքը երկնցներ, կարծես նոյնպէս ուրիշ
ձեռք մը անոր քովը կ'երեւար. մարմինը կը-
մախքի մը հետ միացած համարեցաւ :

Կմախքին հետ կը ճաչէր, կմախքին հետ կը
քնանար :

Պետրոսի խելքը բուրովին խանգարած չէր :

Գիտակից էր երազներուն դառանցութեանը,
Բայց անհնարին կ'ըլլար ինքզինքը ազատել
ստկէ :

Ո՛չ ոքի ուզեց խոստովանիլ զայն :

Բարիգ

ՏԻԿԻՆ ՄԱՐԻ ՍՎԱՃԵԱՆ

Ա.

Ե Ր Գ

Սիրո՛ւն գարուն, կանա՛ջ գարուն,
Քեզ ի՞նչ սրտով ողջունեմ.

Դու մեզ բերի՛ր լաց ու արիւն —
Էլ ես ուրախ երգ չունեմ.

Երգում էի ջերմ կարօտով,
Դովքըդ անում ամէն օր,
Երբ մեր երկրում քո քաղցը հոտով
Միշտ լցուած էր սար ու ձոր :

Երգում էի ճնարա լարած՝
Մեր կեանքի լոյս օրերում,
Երգում էի բըլբուլ զառած՝
Քանի վարդ կար հայ երկրում . . .

Ա՛խ, ի՞նչ սրտով երգեմ հիմիկ,
Քեզ ի՞նչ սրտով ողջունեմ.
Փուշ են դառել վարդ ու ծաղիկ,
Էլ ես ուրախ երգ չունեմ.

Մեր տուն ու տեղն — հող, աւերակ,
Մեր լոյս-օրերն խաւարել.
Մեր յոյսերը սեւ մութի թաւ,
Մեր զարդերը ծով դառել . . .

Ամպուլթուխայ է եկել, պատել
Խեղճ եղբորս սեւ կեանքին.
Անվերջ լալուց արցունքն հատել,
Էլ վերջ չըկա՛յ տանջանքին . . .

Սիրո՛ւն գարուն, կանա՛ջ գարուն,
Քեզ ի՞նչ սրտով ողջունեմ.
Դու մեզ բերի՛ր լաց ու արիւն —
Էլ ես ուրախ երգ չունեմ.

10 Մայիս 1897